

АТЫРДЫХ БИНИН бүтэйн хүннэртэн улуу мааһынарыгар атыга хаппыста, хортуппуй тахсыбата. Урунгу сыаларга курдук, биддасынны-тарысһынны суох. Бидигин да баран атылааһын сеп. Дьонну сыаналара чабытталлар. Хаппыста индэтэ иннэ 5 тый, солк тахса, оттон хортуппуй 4 тый, солк. быһылдыбыт. Уулаах ас — хаппыста бир кочана, ол да ортокута, икки кинлэтэн тахсар мйааһыннаах. Хата, хортуппуйу бу кэлин индэтэн хайа туппун агарынан түһэрэн 2000 солк, атымылар буолулар. Ол да бэйэ улуус иннэзэи хаааһыстыбалар иннэ буолан, Оттон хаппыста сыаната хамсаабат. Того днэтэххэ, тастан адалы.

— Одуруот астарыгар, хортуппуйга сыаналара бу днн чопчу былыбат. Рынок сыһааннаһылар, быһата, хаааһыннар быһаараллар. Оттон бородууксуйа бу көрүннэрэ дотациялаахтар. Ол, дээ, хойут аахсы, аты-тутуу бүлүтүн иннэ буолуода, — диир тыа хаааһыстыбатын управлениетин мылааһынай

САНАА ОРОХ

ХАБЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 105 (7746). Баладан мыйы 8 күнэ. Чэппиэр ● Сманата — 146 солкуобай 15 харчы.

ХОРТУОППУЙ, ХАППЫСТА ҮҮНҮҮЛЭРЭ, СЫАНАЛАРА

агронома Е. Н. Корякина.

Кырдык, рынок сыаналара оонһотторун бүгүн эрэ билбит буолбатахпыт. Маныха бир чопчу сыананы инитэн эрэ ыйдара охсор аны уустук. суох даҕаны. Оттон табаары огорооччулар ол бүгүн хайдах атыга барарыттан сирдэтэллэр. Ити хортуппуй да сыанатын ылан көр. Бүгүн бир, сарсын атын. Бу соторутаарыта, аспыт нэдиэлэ, малды Таатта улууттан аҕаан хаппыста атылаан бардылар. Кинлэтин 3000 солк. огорон, түргэнник батардылар, истэн эрэ хаалбыт үгүс. Оттон мааһынынар иннэ турарын курдук турар. Кини рынокка бир туспа сокуон. Онно чечнок, луун сайын эртитчи атылаанна. Орто сыанатынан этэр буоллаахха, индэлэрэ туһааннааһын 10 уонна 6 тый, солк. Мнстэзэ үүннэрилизбэт буоланнар, бэрнэ ылаллар, учараттаан турааччылар да бааллар этэ. Яблоно днэ күндү ас индэтэ 8000 солк. Кыратык түһэрэн абырыахтара. Талбытара.

Ити, сүрүннээн, республика тас өртүтэн кэлэр астарга. Оттон мнстэзэ онгоһулар уонна ытыллар тыа хаааһыстыбатын бородууксуйаларыгар сыаналар хонтуроолланар курдунтар. Холобур, Саха Республикатын правительствотин бу дыл атырдык мыйы 10 күнүнээи 358 №-дээх уурааҕар этиллэринэн, тыа хаааһыстыбатын бородууксуйалара аһылык фондатыгар сыһыарыы быһааһынан туттарыллаллар уонна сүөһү нигиниттэн итиннэ сир онгоһууттан ытыллар бородууксуйаларга 1994 сыллааһы саамай кыра дуоҕабардаах сыаналар онгоһуллуохтаахтар. Ол онугар, эмнэ бу уураахха бэлнэтэнэринэн, эрдэтээи, ол эбэтэр бу дыл от мыйы 19 күнүнээи 306 №-дээх уураахха олохуран, авансаа уонна тыа хаааһыстыбатын бородууксуйаларын атылааһынны төлөбүргэ чэпчыллыбит кредити бнэрэргэ эмнэ бу дыл олуннуу 12 күнүнээи 51 №-дээх тыа хаааһыстыбатын табаары огорооччуларын государственнай өйөөһүн туһунан уурааһын 10-с пуунугар сеп түбэһиннэрэн, правительствоба ставкалары индексациялааһыга этиллэр онгоһуллуохтаахтар. Мантан көстөрүнөн, бир өртүннэ табаары огорооччулар, иккис өртүннэ нэһилиннэ атылаһар

дьюдурун интэриэстэрэ учуоттанар курдук. Ити эрэрн, кэлин тннээр, толоруу дыссиплиинэтэ быһаарылаах оруолланна. Онуоха нэһэлтэ буолуппунт элбэх. Ыраата барбака, республика инитэр самолет билиэтэ мааһынын туһунан истийиттээхпит. Итэҕэйэ охсубуттар маахан сыананан билиэтэри атылаһа охсубуттара. Оттон сыаналар онугарынан хаалбыттар. Бидигин олоҕо араастаһылаарын уонна билиэтэри төннөрөр туһунан инкэтин да турбат. Сүүйтэриллээх — пассажирдар, кэли днннэ.

Үүнүү хомуурун уонна ону батарын курдук инсалаах суох. Маныха ити уоһа ахтылаһыт бэртээхэй уураахтары толорууну быһаартааха, итинник хобдох түмүктээх буолуохха сеп. Ол курдук, табары огорооччулар интэриэстэрэ учуоттаныларына, сыана үрдэ суох барар эбэтэр бородууксуйа таах хаалара тахсын сеп. Ыны ары, эт курдук.

Бу ааттаммыт уураахха үүнүү хомуурун кэмгэр уонна сүтүгэ суох мыйы туһунан онучу тутан этиллэр, ирдэнэр даҕаны. Онуоха улууска балаһыанһа хайдаһый, мнстэзэ туохтаахпыт?

— Ыһыл хортуппуй 80,5 гектарга мһылдыгыттан 70-тан тахса гектара бааһынай хаааһыстыбаларын ирээттэрэ. — диир Еддокон Инановна. — Үүнүү куһаҕана суох. Ыһа холуйан, гектартан 100-түү центнер кэлнэ. Ити хомууртан, сүтүгэ суох ылымттан быһаччы тутулуктаныа. Хаааһыстыбалар бытархайдара эмнэ оруллаах.

Еддокон Инановна сүрүн хортуппуй мһылаах сирдэри кэрийтэлээбит, үлэһиттэри ытта кэлсэтин, субэ-ама бнэрбит. Үгүс бааһынай хаааһыстыбалара быһылгыттан бу көрүнүнэн саҕа дырыктанан эрэллэр. Специалист субэте наада дьонно. Үүнүү хомуйуу, харайыы, батарыы бөлүрүөстара өссө да иниллэригэр.

— Уура, харайар ошончхранидщелар снн бааллар. Батарыы бөлүрүөһа маахан. Онон сорохтор, холобур, хахыахтар, ыкса күһүн батыа суоҕа днэ кыралаан хостоон, атылаан эрэллэр. Бастаан утаа куулун 50-нуу тый, солк, бнэрбиттэрэ. Тэриэлэр сакаастарынан уонна мааһынынарга даҕаны тут

тарбыттара, — диир агроном.

Этиллибитин курдук, үүнүү куһаҕана суох, өрүс кини энэриинээи улуустарга барыларыгар даҕаны үчүгэй. Мэлэ-хаҥаластар гектартан 92-лин центнери ыларга бнэ эрэллээхтэр. Таатталар хайы-үйэрэ кэлэн нэһилиннээи атылынылларынан буоллаһына, батарыыга конкуренция тахсар чинчилээх. Онон бэйэ хаааһыстыбалара арыы урутаан батара сатыахтары сеп этэ. Кэм үрдүттэн буоллаҕа.

Хаппыста, дээ, кырдык күндү, баҕалаах. Улууска манан сыччох «Мындабаайы» табаарыстыба дырыктанар. Хаааһыстыба 8,5 гектар мһылаах. Ону сэргэ ыксалаһа манна бааһынай хаааһыстыбата 1,5 гектарга олордубута. Тымныы сайын хаппыста сүрөһү бааһытын уһатта. Онон даҕаны бэйэ хаппыстата атыга суох. Хаааһыстыба маах сытарынан, улуус киинигэр адалыы малды да кылдыбат суол буолара. Ол бу уматык мааһыт, ардахтарга суол алдымныт сылыгар өссө уустуу тардаах.

Одуруу туһунан. Бу дотациялаах одуруот аһа хаааһыстыбалар бытарыаннар көйгөтүйдэ. Дьон үксэ бэйэте теплицаларна. Онон мааһыны маһымр аны суох. Арай урунну сылларга дырыгыра сымдыбыт сыланнар уонна хатылылар эһилгиттэн ылсарга дураһыаллар эбит. «Снн тыл нэһебөллөр, Оттон онук буоллаһына хаааһыстыбаларын билигиттэн оносто туруохтарын наада этэ. Иккиннэ, үлэһиттэри, ол эбэтэр ошончедтары мһыныары идэлэриннэн үлэлэтнэхтэрин, хааччылаахтары наада. Маны буоллар маһырҕаталлар», — диир Еддокон Инановна.

Саҕалаах, тэрийнэх днэтэххэ итинник түмүлүк элбэх курдук. Адыс кыанар улахан хаааһыстыбалар эрэ сананыһыктар. Улууска сыланнар Ныдылигэ баар сирдэрин арендаһан мааһынай хаааһыстыбатыгар ылан арай Е. Е. Синцев көрөрө-истэрэ иниллэр. Атын суох.

Быһылгы балаһыанһа итинник. Бидигин баары хомуйар сорун турар. Синолтиктар билгэлээһиннэриннэн, баладан ыһа сөҕүүлээх, маһнайгы күннэртэн хаһыгнар түһүүлэрэ саҕаланна. Ый иккис декадатыттан саҕалаан хаардаах ардахтар түһэллэр сабадаланар. Ыһата, хомууру тнэтэр сеп.

С. СМЕРНИКОВА.

БААҤЫНАЙ БААҤЫНАТЫТТАН

Хахыахха тэриллэн үлэтин-хамнаһын бөрт сэргэхтин инн сыллааһыта саҕалаабыт А. А. Хомподоев салайар «Кытыл» бааһынай хаааһыстыбата быһыл саас 14 гектар иннээх бааһынаҕа хортуппуй олордубута. Итинтэн иниллэр 8 гектарга улууска бастаһынан аатырар-сурадырар Голландия хортуппуйун суортарын олордубуттара. Бу быһахха үүннэрбөтөх саҕа хортуппуйу көрүүгэ-харайыыга анаан «кытылдар» анал техниканы эрдэттэн хаачыһа булуан кэбиситтэрэ улаханник абыраабыт. Хортуппуй үүнүүтэ сайыҥны ыйдартан хаааһытары астынарбыта.

Бу күннэргэ улуус киинигэр Хахыахха үүннэрилизбит бааһынай хаааһыстыбатын хортуппуйа атылаһарын истэн наадыйааччылар кэккэлэрэ күннэтэ хангаан иһэр эбит. Нэһилиннээ, кырдыга, мһы-мһынан иннэ уобаластартан айгыстан уунан уһаарыллан айаннаан кэлэр хортуппуйу күүтүөхтээхтэр. бааһынай бүөбүйдээн үүннэрбит хортуппуйу хамабатык атылаһар. Онон Голландия сыра эрэ буолбана, хортуппуйа эмнэ үчүгэтин дакаастыһы. Афанасий Афанасьевич Хомподоевтаах быһыл сайын «Техноэкономэнерго» предприятие үлэһиттэрин ытта дуоҕабар түһэрсэн Хахыахха балаҕа элбэх хортуппуйу кыһыны инкэстик туоратар бадыбаал туттардылар. Кэлэр сылтан Амма кытылыттан тнэлэн тахсар Голландия хортуппуйа улуус рыногын толорон өссө даҕа барарыгар баҕарыаххайын.

ХАРА САҤЫЛЫ УУҤАТЫАХТАРА

Болугур нэһилигэр колхозунан одорон үлэһит кэмгэ кырымахтаах хара саһыл фермата олохтоохтук тэриллэн үлэтин — саһылы интэ сымдыбытааҕа. Онтон кэлин бөдөнсүтүү саҕана эстиэбиттэн бу салааҕа эргиллэн көрүлүбэтэ.

Быһыл саас «Мындабаайы» табаарыстыба саһыл интэргэ быһааннаан кыһыллар туруохтарын сөтөөх днэбит мнстэлэригэр киллэнкэлэрин онорон, билигин манна 10 кырымахтаах хара саһыл интилэн турар. Кыһылы интээчиннэн үлэ ветерана Н. Е. Кожуров мһыста.

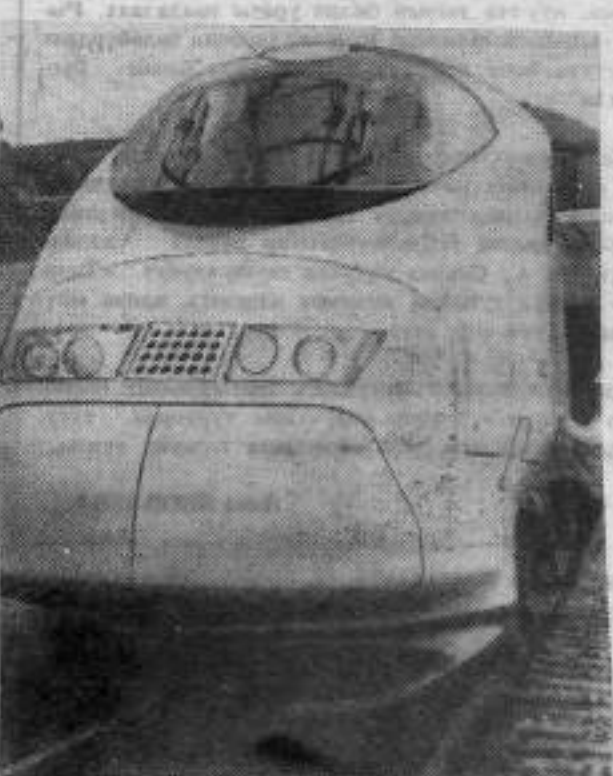
— Бидигин содогодун сымдыаһын, кыһылы бир юһини эбн сыһыарыахтаахтар. Фермабыт сатахото илигэ элбэх. Көрүүтүн инититин мааһынан этэххэ, сыһыа үөрэнн, сыстан иһэр инитит. Саһыл Хатылаһы баар саһыл интээччилэргэ тахсан хайдах туох даһыанан үлэһитлэрин билсэн кнрбитим. — диир Илья Егорович.

Табаарыстыба интэр күндү кылааннаах кыһыллар ууһаан-тэһиэн индэлэригэр бары кыахтар да баар курдуктар.

П. СЫРОВАТСКАЯ.

АНГЛИЯ. Ла-Манш снлбэһинитин аһынан хаһылдыбит туннелынан бу «үйэ тутуута» толору бүтэн бастаһы боруобаллар «Юростар» поезд сырытта.

Франция Кале пордугтан «Европуннэ» Англия территориятыгар тахсар сиритэр — Британия Фолк-

стонугар днэи аһаһыа икки чаас наада буолла. Поезд быһааннэи сырытта. Кэлин поездтар чааска 160 км түргэннээхтик баран Ла-Маншы 30 мүнүүтөнн кыһыбатынан туруохтара.

Снимокка: «Юростар» Фолкстонга кэллэ.

(АП — РИТА — ССТА).

УҢУН СЫРАЛААХ ҮЛЭ

Иранда Самоновнада ийэтэ Антонова Авксентьевна Маликова (Клиорина) Чурапчы охсуолаттар учууталымы сындыан Ираны хайдах оҕоломмутун нуорана киирбит. «Кыһыл оро иһинэн ылдан ырытатта быстан угуох-тирин буолан олор ахсаанга киирбитин кэинэ саха бастаан ирэн П. Н. Сокольников арымы үс төгүл оруттан баран кыра-ныратын иһэрдэн өмтөн өрүһүбүт»,—дизэн кэпсирэ үһү. Уһуһар оҕо оҕоһун өтө салгыа суох буолан хаалар, оһуоха сахалар хоһоо буһарыллан араас буолбут дьэнир арымы иһэрдэххэ оһоһо өһнөөр дьэччилэр уонна өһүк гыналлар. Оно махтанан, ийэтэ өһнүтүн толорон, И. С. Клиорина П. Н. Сокольников олоһун үөрөтүнүн 1959 сылтан дьарыктанан барбыта. Бастаан МГУ архивынан, Л. Н. Толстой музейын, Октябрьскай революция кини-архивынан матырыйалларын хасыйан үөрөһүтэ. Прокопий Несторовичи сирэй билэр Москвада олорор дьону булан кэпсэһитэ, Л. Н. Толстой, Саха уобалаһыгар көскө кэлбит сыһынайдары кытта доһордоһуутун үөрөһүтэ.

1960 с. кудун тутар ыйга СГУ «Ученый запис-каларыгар» П. Н. Сокольников уонун кини Л. Н. Толстой кытта суруйсуута диэн ыстатыйатын бэчээттэһитэ. Ол үлэтэ кинигэни сэнээрлибитэ. Холобур, Ф. Г. Сафронов «Русские крестьяне в Якутии (XVII—начало XX вв.)» диэн кинигэтигэр онтон цитаталары ылбыта, «Эн ыстатыйа, мин санаабар наһаа актуальнай уонна үгүс дьону интэриһирэһтэ» диэн автор суруйбута. Республика-таабы кыраабы үөрөтөр музей директора М. В. Местникова авторга суругуттан: «...улаханник сө-һөн, махтанан туран аахтым. Эн маладьыскай! Эн аан бастаан Сокольников луохтууру сырдыкка таһаардың. Билигин кини Л. Н. Толстой кытта су-руйсубутун баччааҥга дьэри, ыһыстыахпыт иһин, сийлини билбэт этибит. Сокольников улахан өйдөөх уонна, бадаба, теоретическай өртүнэн сөбүлэһимит иһин эбит. Эн ыстатыйаң улахан суолтатаах үлэ». Оттон пароднай суруйааччы Д. К. Сивцев—Суорун Омоллоон: «Эн П. Н. Сокольников туһунан мета-тыйааг мэхэ кинини салгыаһы сырдатта. Эн исто-рия темаларын маастара эбикини. Күндү Прокопий Несторович туһунан үчүгэй ыстатыйаны суруйбу-тун иһин өссө төгүл баһыбыдыһыбы!»—дизбитэ.

1961 с. П. Н. Сокольников туһунан пьеса бас-тамы варианын «Отсветы жизни» диэн ааттаан су-руйбутугар филологическай наука доктор, профес-сор Н. Н. Гусева хайгыр рецензияны таһаартар-быта. Саха музыкальнай-драматическай театра сө-бүлээн ыспырапка биэрэн, республика Культура-тын министерствота автору кытта дуоһабар түһэр-сидитэ. Г. Тихонов эмэ сөптүк сыналлаан баран, И. Клиоринага «Саха литературатын историятын токурутуулары утары» диэн Г. Ефимов, Н. Канаев уонна Г. Тихонов суруйбут кинигэлэригэр баар критическай бэлэттэһиннэри учуоттууругар баар-быта. 1962 с. ол кинигэни уонна туһааннаах исто-чниктары үөрөтөн баран, Иранда Самоновна Соколь-никовы киртияһын утары «Выкорчевать ингилизм и очернительство» диэн ыстатыйаны суруйан ыһы-пыта. Ону «Кыым» редакцията партия обкомун маһнайгы сүһүөх партиянай тэриэтэтигэр аһарбы-та. Ити суруйуутун автор «Литература и жизнь» хаһыакка национальнай литература отделыгар Г. Кулиска уонна «Октябрь» суруунал редколле-гиятын чилиэнигэр профессор А. Л. Дымшица эмэ тиксэрибитэ. Дымшица сүбөтүнэн И. Клиорина ыстатыйа иккис варианын—«В защиту Прокопия Сокольникова» диэн ССКП обкомугар аадырыс-таабыта. Оно обком отделын сөбүлэһисэйэ С. Н. Васильев хайыаттарга, «СЯ»-да бэчээттиргэ ыһы-ты. Бэрилиннэ диэн эппиэттэһитэ. Сотору «СЯ» ха-һыат редакцията авторга «Сокольников туһунан познавательная ыстатыйа суруй» диэн санаастаа-быта. «Кыым» «Л. Н. Толстой мэтириэтэ» диэн быта. Сокольников саха хаһыаһын саха худонига И. Си-цев—Мыттыһы Л. Н. Толстой мэтириэтин уру-һуйдаабыта Толстой музейыгар баарын булан су-руйбута. Ити уруһуйу Суорун Омоллоон Чернөөх музейыгар адалбыта. И. Клиорина «Литература и жизнь» хаһыакка «О чем рассказывают страницы», «Кыымга» «Жандарм агента Телиновской доуэһа» (кини П. Н. Сокольниковы холуннарбытын туһу-ниин П. Н. Сокольников тахсыбыта, Г. Тихонов ки-ни) диэн ыстатыйалары суруйбута. «Прокопий Сокольников» критиканы ылыммаһа «Прокопий Сокольников» диэн 4 ахталлаах историческай драманы иккис тэ-һи оҕорбута, ону Саха АССР Культуратын министр-ствота дуоһабардаһан ылбыта.

Санаастаан суруйтаран ылан сыл сытыран ба-ран «СЯ» П. Клиорина «Прокопий Сокольников» диэн ыстатыйатын дьэ бэчээттэһитэ, салгыы дьэ «Кыымга» П. Н. Сокольников туһунан «Норуотка

тературнык сөһөн» диэн 1965 с. Москвада бэчээт-тэһимит кинигэтин туһунан критическай рецензията —«Неудачный урок» диэн тахсыбытара. Кэлин-ни ыстатыйанын сибээстээн Н. Канаев «СЯ»-да П. Н. Сокольниковы холуннарбыта сыһыатын би-лиһэн аһаас суругу биэрбитэ.

1966 с. «Хотуҕу сулу» сурууналга А. Петросян уонун И. Клиорина рецензияларыгар олоһунан «Са-ха литературатыгар критика оруолун үрдэтэххэ» диэн редакционнай ыстатыйа бэчээттэһимитэ. Г. Со-ромытников «СЯ»-да ити рецензияны ахтан туран «О реализме в якутской литературе» диэн ыстаты-яны суруйбута. ССТА корреспондента Чурапчы иһ-һитэ Н. Сибиряков «СН»-да «За преодоление субъ-ективистских наклоний» диэн ыстатыйатын эмэ бэчээттэһитэ.

1970 с. И. Клиорина үсүһүн «Сокольников док-тор» (саха интеллигенция олоһун хроһиһата) диэн 3 ахталлаах, прологтаах, эпилогтаах драманы суруй-бута. Ону киһи И. Н. Павловна сахалык тылбаас-татаан Чурапчытаабы народнай театрга туруорарга иһиниин Л. Н. Толстой оруолун оһуһуур кийиһит суох, киһи ыраахтааһы дьыбармаһыгар министрдар кытта кэпсэһитэ сцената кыаллыа суоһа диэн тут-туммуттара. Ол тылбаас мэхэ ууруллан сытар.

И. С. Клиорина уон сыл устата хайдахтаахтык дьаныһан турар партия обкомун курдук модун ко-мүскүтүрдээх Н. Канаевтаабы утары охсуспутун уонна кыһыан кырдыга тахсыбытын быстахтык кэпсэһитим. Культура министерствота драманы аты-лаһан ылан баран театрдарга биэрэн хаһаа да оон-һоһоптоһуун, баччааҥга дьэри норуотка көрдөрбө-төһүн диктиргини саныыбын.

П. Н. Сокольников туһунан бу драманы көрөөч-чүлэргэ түрдэр салайааччылар, режиссердар биһр эмэ театрга билигин көстүөхтэрэ дуо? Хаһааҥга дьэри хам баттанар? Саатар, кинигэһэн да тахсы-бат.

х х х

В. В. Никифоров, П. Н. Сокольников ыраахтаа-бы Романовтар 300 сыллаах үбүлүөйдэригэр Саха сирин делегациятын састаабыгар киирсэн Петер-бургка баран араас көрсүһүүлэргэ сылдьыбытара, үрдүкү тэриэтэлэргэ 14 көрдөһүүнү түһэрибиттэрэ. Ол иһин кинилэргэ сөбүлэһкэй историктар, политик-тар монархистар, буржуазнай националистар диэн хара дьаралыгы сыһыарбыттар. Ол көрдөрүүлэр ис хоһооннорун В. В. Пинигин «Любящий Вас Л. Н. Толстой» диэн кинигэтигэр киллэрбитин сөт-торбуттара. Сокольниковтаах саха норуотугар туох эмэ чөлөтүннэри оҕорорго туруорсууларга туһа-лаах дьыала этэ.

П. Н. Сокольников В. В. Никифоровы кытта эдэригэр таһаарыстаһан убай охсугубут кинигэ-этэ. Прокопий Несторович кыаммат ыл оҕото боу-лан, 14 сааһыгар дьэри дьэтигэр үөрөһүөккэ олорбута уонна күрээт киирэн Дьоккуускайга про-гимназияга, онтон семинарияга доһотторун көмөлө-рүүннэ үөрөһүтэ. В. В. Никифоров, политическай-найдар өйбүдлэринэн Томскай куоракка саһардыы аһыллыбыт университетка үөрэнэ киирбитэ. Оно сылдьан харчыта суох буолан каникулугар сайы-нын хара үлэһэ наймылаһара. 1896 с. В. В. Ни-кифоров Россияда бара сылдьан кэпсэһитин кинигэ-ни Москва университетыгар көһөрбүтэ. Оно үөрэх-хэ дьулуурдаах, кыһамыһылаах буолан ситиһин-лээхтик үөрөнөн врач идэтин ылбыта. Үөрөнэ сыл-дьан, кэлин даһаны Л. Н. Толстой кытта ыкса сибээһи олохтообута, тапталлаах доһоро буолбута. Лев Николаевич көрдөһүүтүн ыһынан, көскө уурул-лубут духобордары Саха сирингэр арыллан аҕа-быта, Уус-Майага олохсуйалларыгар көмөлөһүтэ.

Врач үлэтинэн муһураммакка, тыа хаһаайысты-батынан, ветеринариянан, араас сырдатым үлэлэри-нэ эмэ дьарыктанара. Кинэ билилээх-көрүүлээх, баай библиотекалаах этэ. Э. К. Пекарская саха-лы-нууччалык тылдьытын оҕороругар көмөлөһү-тэ, кинигэһэн тахсарыгар сиртибэ хомуйбута. Чу-рапчыга олорон Пекарская кытта суруйса, со-һуруу барбытын кэинэ Дьоккуускайга кини тылдьы-тын бэчээттиргэ үлэһэбитэ.

1903 с. Ноотурускай улуһугар уоспа эпиде-миятын утары охсуһууну тэриһитэ Алексей Бо-рисовы, Иван Кулаковскайы, Степан Попову уонна Михаил Дьячовскайы уоспа быһыһынан (прививка-ны) оҕорорго үөрөһүтэ. Харах ырыылары уон-на трахота тэһиһитин туһунан кинигэни суруйан бэчээттэһитэ. «Саха уобалаһыгар медицина» диэн кинигэтигэр кинигэһинэ култура өртүнэн хаала-ан иһэрин, хараһатын, дьадаһатын, ыраахан олохто-буу билиэтэһитэ. Дьонго медицинаны, гигиенаны билиһин тэһиһитэ, ырыылары хайдах билэри, эм-тири үөрэтэргэ этэрэ. 1901, 1903, 1907 сс. Саха

уобалаһын медицинскай инспекторын дуоһунаһын быстах кэинэ толортуу сылдьыбыта. «Тыа хаһа-аһыстыбатын обществоһын» чилиэнин быһыһынан улууска тыа хаһаайыстыбатыгар туттар сөбүлэһит булууга үлэһэбитэ. 1901—1903 сс. ити общество сөбүлэһитин чилиэнинэн быһыардаммыта. Амманан, Тааттанан, Боронунан, Дүһүнүнэн, Байдартайы-нан, Маһанан, Уус-Майага атынан, оһуһунан ма-рыһахтары кэрийэ. Тыа дьонугар дууһанан сир-түһүнүн ыһтарга, булуугу, тарааһы, о. д. а. бу-ларга сүһүнү эһтэһиннэ көмөлөһөрө.

Чурапчыга олорбут политическайдарга С. Тру-севичка «Летучий листок», Н. Мецераковка «Вест-ник ссылки» сурууналларын гентография бэчээт-тиниллэригэр киллэрин. Мецераков кэргэһингэр нуо-ракка киирэн олороругар медицинскай ыспырапка-ны биэрэн көмөлөһүтүн, ол иһин кубуруһуһтартан моһуллубутун туһунан архивы докумуһунарыгар баар.

П. Н. Сокольников общественной-политическай үлэһэ эмэ дьарыктаммытын И. С. Клиорина да-каастаабыта.

Саха бастаан драматург суруйааччыта, билли-лээх общественной-политическай деятеля, ученайа В. В. Никифоровы реабилитацияларга Иранда Самоновна өссө уһуһуу—27 сыл устата туруорсу-бута, 65 сыл устата тойоттор идеологтара, контр-революционер, монархист, буржуазнай националист аатыран сылдьыбытын эр санаалаахтык туруула-һан ырааһырдаары төһөдөөх албах дьыалаһы аһы-тан, архивынан хасыйан, прокуратураларга, КГБ-га, Верховнай Сууһага суруйан, үгүсөн нэһэрбэтин алдыһытын туһунан да кэһмөйдөһүтэ. Сахалартан биһр да киһи курдук куттаммакка, сэрэмээккэ ту-руорсубут суох. Ол эрээр Иранда Самоновнага көмө буолбут дьоннор бааллар. Холобур, суруйаач-чы Иван Федосеев—Доосо хара маһнайгыттан өйөөбүтэ, архивы матырыйалларын буларга көмө-лөһүтэ, билигин В. В. Никифоров хомуурунну-гун оноро сылдьар.

И. Клиорина бары уһуһуулаах уһун моһуурун, охсуһуутун туһунан маһа ситэри кэһсир кыаллы-бат. Саха норуотун чулуу уолаттара сабылла сып-чыттарын көбүтэргэ, көмүсүүргэ олоһун бүтүһүнү-түн аһаата.

Иранда Самоновна Дьоккуускайга 1915 с. кудун тутар 16 күнүгэр политическай кэргэһингэр төрөө-бүтэ. Аҕата Клиорин Самон Маркович (1891—1960 сс.) Харбинга дьэтигэр кистэлэҥ типогра-фияны тутан, 1913 с. Аммаҕа көскө кэлбитэ уонна Дьоккуускайга 1917 с. дьэри Семенов А. А. типо-графиятыгар набордистаабыта. Ийэтэ Маликова Ан-тонина Авксентьевна (1893—1971 сс.) Өлүөхүмэт-тэн төрүттэһэ, 1914—1915 сс. Киргиз Халдыайы-га, Чурапчыга учууталлаабыта.

Иранда 1934 с. Харбинтан Москвада номсолол путеһкатынан баран историко-философскай-литера-турнай институтка философия факультетыгар үө-рэнэ сырыттаһытэ. 1937 с. тутаннар 8 сылга специа-герыга уурбуттара. Оно сылдьан иһилиннэ буол-бута. 1947 с. Москвада төһөнн кэлбит. 1950 с. итин-нэ көһүлө суох олорбутун иһин хат тутулан Эвенккага көскө ыһыһыбыт. 1954 с. төһүбүт уонна 1955 с. реабилитацияламмыт.

Төрөөбүт Сахаһын сирин темаларыгар суруйуу-нан 1959 сылтан билиһиннэһитэ дьэри 35 сыл уста-та бэйэтин баратынан дьарыктанар. 1966 с. инсул-лаабыт. 1973 с. инфарктаабыт, сурах ырыһах иһ-балиһит. Биһр да хамнастаах үлэһэ үлэһэбиккэ, дьэтигэр үлэһинн-суруйар. Кыра пенсиятыгар эһин хаһан эмэ кыра гонорары ыларынан суос-сөһөтө-лүүн олорор. Москва драматурдарын профкомугар спортлааһа үлэһи төһөһүччүнэ үлэһэбит. Хаһа-ардыһын 76 сааһыттан кыайбат буолан тохтоп-пута.

Саха норуотун биллилээх дьонун олохторун, үлэлэрин үөрөтөр, умкуллубуттары норуотка төһө-рөр дьонуннаах дьыалаһан дьарыктанарын маһык-тартан көрөбүт.

1. Революционер, ученай, Иркутскайдаабы гизе-назия преподавателя Неустров Константин Гаври-льевич—Урсик туһунан «Бастаан кыһылар» диэн драманы 1948 с. суруйбута Саха театрыгар туруу-руллубута. П. Н. Филиппов Урсик туһунан сөһө-ни суруйарыгар көмөлөһүтэ.

2. Кыһыл оро эрдэһин кинигин алууттан оруһу-бүт саха бастаан ирэн Сокольников П. Н. туһу-нан ыстатыйалары драмалары суруйбутун үлэһэ кэпсэһэбит. В. В. Пинигин кинигэ суруйарыгар көмөлөһүтэ.

3. Н. Г. Чернышевская туһунан «Бүлүү Проме-тейа», Сайыа Сайыһага сэрэн туһунан «Муустуах (Бүтүүтүн 4 стр. көр).

